

UN SFERT DE VEAC DE SINGURĂTATE: SAVEL RĂDULESCU ÎNTRE ANII 1945 - 1970

Horia Dumitrescu

În primăvara anului 1945, în București, a fost înființată „Asociația Nicolae Titulescu”, care avea ca scop reunirea și publicarea operelor marelui diplomat.¹

Din comitetul de conducere făceau parte trei dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Titulescu: Constantin Vișoianu, Savel Rădulescu și Ionel Christu.

În același an, Savel Rădulescu a publicat articolul „Un vizionar excepțional” în „Ultima Oră” din 22 aprilie 1945 și alte câteva articole în „Universul” din septembrie 1945.²

Evoluția evenimentelor de pe scena politică internă a fost însă total nefavorabilă inițiatorilor și conducătorilor Asociației. Amenințat cu moartea, Constantin Vișoianu, fost ministru al Afacerilor Străine în guvernele conduse de generalii Constantin Sănătescu (4 noiembrie - 6 decembrie 1944) și Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944 - 28 februarie 1945)³, a reușit să treacă frontiera clandestin, cu un avion militar american.⁴

¹ Jacques de Launay, **A cincea valiză. Titulescu și Europa**, versiune românească de Stelian Țurlea, Editura Agni, București, 1993, p. 147

² N. Titulescu, **Discursuri**, Studiu introductiv, texte alese și adnotări Robert Deutsch, Editura Științifică, București, 1967, p. 8

³ C. Vișoianu, **Misiunile mele** (culegere de documente), Ediție îngrijită de: George G. Potra, Nicolae Dinu (coordonatori), Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu, Cuvânt înainte Adrian Severin ministrul Afacerilor Externe, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 20

⁴ Jacques de Launay, *op cit.*, p. 147

Ion Christu, nepotul lui Titulescu „*cel mai cunoscut economist al României și președinte al Liniilor Aeriene Comerciale Române Lares*”⁵, a fost arestat și aruncat în închisoare fără a fi judecat sau condamnat; el a murit aici, în anul 1953, din cauza loviturilor primite.⁶

La începutul anului 1945 în România, și nu numai, domneau incertitudinea, nesiguranța, prezentul și viitorul politic erau învăluite într-o ceață densă. Dominația sovietică își întărea din ce în ce mai mult conturul asupra vieții socio-economice și politice a țării.

Pentru oamenii politici, de cultură și pentru toți cei ce gândeau la binele țării, speranța se îndrepta tot mai mult spre marea putere de peste Ocean. La ajutorul american se îndreptau și gândurile lui Savel Rădulescu.

La 13 februarie 1945, Savel Rădulescu l-a vizitat pe generalul de brigadă Cortlandt Van Rensselaer Schuyler – șeful Reprezentanței Militare a Misiunii Americane din Comisia Aliată de Control - și l-a informat despre întâlnirea dintre primul-ministru, generalul de corp de armată adjutant Nicolae Rădescu și generalul-locotenent Vladislav Petrovici Vinogradov – șeful de Stat Major al Comisiei Aliate de Control din România - prilej cu care „*Vinogradov a afirmat că rușii nu susțin nici un partid, dar ei cred că Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal nu sunt favorabile intereselor rusești și că, din acest motiv, simpatiile rușilor se îndreaptă către comuniști. El a mai afirmat sec că nu dorește acum un guvern comunist și că se realizează la punctul de vedere al lui Rădescu conform căruia singurul guvern potrivit pentru România acum este un guvern de coaliție.*”⁷

⁵ C.V.R.Schuyler, **Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945 - 20 septembrie 1946)**, Cuvânt înainte de general de corp de armată Dumitru Cioflină, Ediție îngrijită de lt.col.Alexandru Oșca și lt.col.Mircea Chirițoiu, Autorii notelor: lt.col.Eftimie Ardeleanu, lt.col.Mircea Chirițoiu, lt.col.Alexandru Oșca și mr.Vasile Popa, Traducere: Sorana Georgescu – Gorjan și Alina Petricel, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 119

⁶ Jacques de Launay, *op.cit.*, p. 147

⁷ *Ibidem*, p. 31

A doua zi, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului - „organizația românească cu care avem cel mai mult de-a face pe linie oficială”⁸, a invitat la dîneu întreaga Comisie Aliată de Control. Constantin Vișoianu – ministrul de Externe – i-a comunicat generalului Schuyler convingerea că „situația este critică în cadrul guvernului și că miniștrii de stînga ar putea demisiona în orice clipă.”⁹

La 15 februarie 1945 „Dl. Rădulescu m-a vizitat după-amiază, spunând că l-a trimis primul-ministru să-mi expună situația politică... Mi-a spus că generalul Rădescu este aproape disperat, dar Regele a refuzat să-i accepte demisia, pe motiv că nu poate apela la nimeni altul. De aceea, generalul Rădescu va încerca să continue să conducă guvernul”.¹⁰

Intervenția directă și repetată a autorităților sovietice, îmbinată cu o campanie continuă de dezordine și de încălcare a legii, orchestrată de Partidul Comunist din România, au dus la demisia silită a primului-ministru, în ziua de 28 februarie 1945.¹¹

Sosirea neașteptată la București a lui Andrei Ianuarievici Vâșinski, prim-locțiitor al comisarului poporului pentru Afaceri Externe al U.R.S.S. (27 februarie 1945) a complicat și mai mult situația internă din România.

La 1 martie 1945 „Până seara târziu, Regele a continuat să se consulte cu diverși lideri ai partidelor politice, inclusiv cu Brătianu, Maniu, Rădulescu, Groza, Pătrășcanu etc. Groza, i-a spus Regelui că, în cazul în care ar fi solicitat, ar fi bucuros să formeze un cabinet cu largă reprezentare a partidelor din FND, dar și cu liberali și național-țărăniști, aleși de el, personal. La orele 22, Regele s-a întîlnit cu Vâșinski, cerându-i sfatul. Vâșinski i-a spus că, din punctul

⁸ *Ibidem*, p. 32

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*, p. 37

¹¹ Dinu C. Giurescu, **Guvernarea Nicolae Rădescu**, Editura All, București, 1996, p. 363

de vedere al Rusiei, guvernul cel mai acceptabil ar fi cel condus de Groza, cu Tătărescu vicepremier".¹²

În cursul aceleiași zile, Savel Rădulescu și C. I. C. (Dinu) Brătianu l-au vizitat, separat, pe generalul Schuyler „*pentru mici sfaturi. Bineînțeles că nu le-am putut oferi nici unul. Nici ei nu știu cum să-l îndrume pe Rege. Dacă cedează la presiunea rușilor și îl însărcinează pe Groza să formeze guvernul, va pregăti practic terenul pentru comuniști care, în consecință, ar putea da țara pe mâinile rușilor. Pe de altă parte, se pare că nimeni altcineva nu-și poate asigura sprijinul FND-ului în formarea unui guvern și, desigur, un guvern fără reprezentanți ai FND ar fi considerat drept un afront direct față de Rusia*".¹³

Presiunile FND-ului asupra Regelui au devenit atât de mari, încât acesta a declarat reprezentanților englezi din România că a hotărât să părăsească țara. Unii consilieri (Constantin Vișoianu și Savel Rădulescu) l-au sfătuit să abdice, iar alții (patriarhul Nicodim, mareșalul Curții, Dimitrie D. Negel, C. I. C.Brătianu) l-au sfătuit să „*nu abandoneze țara*".¹⁴

Situația dramatică și fără ieșire în care s-a aflat regele Mihai în acele zile în fața comuniștilor români care acționau la indicațiile Moscovei este foarte bine redată în stenograma ședinței Frontului Național Democrat privind măsurile ce trebuie luate pentru impunerea guvernului Groza.

Vasile Luca, secretarul general al FND, informa pe cei prezenți la ședință că „*E drept că ne vine rău când stăm de vorbă cu conducătorii acestor partide (istorice), dar trebuie să facem tot ce e omeneste posibil pentru a avea guvern pe calea constituțională, noi cu graba noastră nu trebuie să stricăm totul...*

La Palat erau Vișoianu, Savel Rădulescu și alții și cum ieșea Groza, intrau ei. Noi nu puteam să spunem că refuzăm net să stăm de

¹² C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 53 - 54

¹³ *Ibidem*, p. 54

¹⁴ Șerban Rădulescu Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, **Instaurarea totalitarismului comunist în România**, Editura Cavallioti, București, 1995, p. 68 - 69

vorbă cu ei, căci aceasta ar fi fost pentru ei un argument că noi nu dorim decât ocuparea țării și instaurarea cu forța a unui guvern”.¹⁵

Precizând că „nu trebuie să atacăm monarhia”, Vasile Luca prezenta și soluția: „Noi atacăm banda care înconjoară monarhia și care împiedică pe rege să vadă situația. Regele e fals informat și dacă pe baza presiunilor el e forțat, noi trebuie să lichidăm această bandă și să dăm sfetnici democrați”.¹⁶

Regele Mihai, la amenințarea mareșalului Rodion Iakovlevici Malinovski – președintele Comisiei Aliate de Control din România până la 6 iulie 1945 – că dorește „liniște în spatele frontului”, a consimțit instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza (6 martie 1945 – 2 iunie 1952).

Savel Rădulescu l-a vizitat, în seara zilei de 17 martie 1945, pe generalul Schuyler care nota că „Arăta foarte obosit și mi-a spus că nu o duce bine cu sănătatea, și că se așteaptă ca în curând să demisioneze din funcția de șef al secției române a Comisiei pentru Aplicarea Armistițiului. Mi-a descris în detaliu recentele festivități de la Cluj, ocazionate de retrocedarea Transilvaniei”.¹⁷

Festivitățile desfășurate fără participarea delegațiilor americană și britanică s-au încheiat cu un banchet, unde „dr. Groza a ținut un lung discurs în limba maghiară. Acest gest în sine a fost catalogat de dl. Rădulescu drept o lovitură dată onoarei naționale”.¹⁸

Savel Rădulescu „e de părere că țara se află în pragul haosului economic. Arată că pretențiile rușilor au devenit atât de mari, încât frizează ridicolul.”¹⁹

Nemaiputând face față presiunilor și pretențiilor mereu crescânde ale sovieticilor „Dl. Rădulescu se pregătește să demisioneze

¹⁵ **Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecințe politice**, Documente selectate și adnotate de Mircea Chirițoiu, Prefață de dr. Florin Constantiniu, Fundația Academia Civică, București, 1997, doc. nr. 88, p. 80

¹⁶ *Ibidem*, p. 81

¹⁷ C.V. Schuyler, *op. cit.*, p. 71

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*

în scurt timp. Nu este deloc de acord cu guvernul și simte că nu-și poate asuma răspunderea de a contribui la ultimile faze ale colapsului României”.²⁰

Savel Rădulescu s-a întâlnit de mai multe ori cu primul-ministru dr. Petru Groza „cu care ocazii a arătat cât erau de exorbitante cererile rușilor de livrări de produse în conformitate cu articolul 10, și de cai, vite, cereale, etc. conform articolului 12. Primul ministru chiar l-a însoțit o dată pe dl. Rădulescu la Misiunea rusească, pentru a protesta împotriva acestor pretenții. La întrunirea care a urmat, însă, Rădulescu a trebuit să întrețină singur întreaga discuție, și în mai multe rânduri Groza a fost de partea rușilor și împotriva lui Rădulescu. După cât se pare, guvernul nu intenționează să opună rezistență rușilor în vreun fel”.²¹

Luni, 2 aprilie 1945, Savel Rădulescu l-a vizitat din nou pe generalul Schuyler: „Dl. Savel Rădulescu m-a vizitat azi-dimineață ca să-mi spună că și-a depus în scris demisia oficială din funcția de președinte al Comisiei Române de Aplicare a Armistițiului. Și-a exprimat sincera apreciere pentru atitudinea mea de cooperare și înțelegere față de el și problemele sale și mi-a spus că speră să poată menține legătura cu mine și după ce va fi părăsit guvernul. Principalul motiv al demisiei sale este convingerea sa că nu se poate găsi nici un fel de sprijin de la actualul guvern în negocierile pe care le duce cu rușii în privința condițiilor de Armistițiu. El afirmă că dacă actualele condiții cuprinse în articolele 10, 11 și 12 ar trebui satisfăcute în totalitate, rezultatul ar fi prăbușirea economică deplină...

Întrucât guvernul nu-i acordă nici un sprijin, nu poate continua să se lupte de unul singur. Este de părere că, dacă ar continua, s-ar găsi singur în opoziție deschisă față de ruși, și că serviciile pe care le-ar putea aduce națiunii mai târziu ar fi astfel compromise...

În general, prevede un viitor foarte sumbru pentru România”.²²

²⁰ Ibidem, p. 72

²¹ Ibidem, p. 80

²² Ibidem, p. 84

Și după demisia din funcția de președinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului (11 aprilie 1945), Savel Rădulescu a rămas, în continuare, în anturajul regelui Mihai, fiind unul dintre consilierii acestuia.²³

În locul său, Mihail Ghelmegeanu a fost numit președintele Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, iar comunistul Simion Oeriu, fost secretar ARLUS – vicepreședinte. Încă de la numirea sa, Oeriu „a afirmat că intenționează să investigheze în profunzime activitățile actualilor membri ai Comisiei, pentru a se asigura că aceștia lucrează doar în slujba intereselor reale ale guvernului român (adică al comuniștilor). A avut deja câteva discuții în care i-a atacat violent pe foștii președinți ai Comisiei, inclusiv pe dnii Christu și Rădulescu”.²⁴

Savel Rădulescu a întreținut relații amicale cu generalul C.V.R.Schuyler, pe care a continuat să-l viziteze și cu care a discutat, în permanență, evoluția evenimentelor din viața politică internă.

El a fost invitat de generalul american la vila sa de la Predeal, unde a avut prilejul, duminică, 26 august 1945, să se întâlnească cu senatorul Pepper, membru în Comitetul pentru Relații Externe al Senatului S.U.A.

După prânz, senatorul american, Savel Rădulescu, generalul Schuyler și Valeriu Rică Georgescu (industriaș, fost subsecretar de Stat la Industrie, Comerț și Mine între 1 septembrie – 3 noiembrie 1944, director al Societății Româno-Americană între anii 1944-1946) – în calitate de interpret – s-au retras pentru o discuție particulară, în cadrul căreia „dl. Rădulescu i-a expus în detaliu senatorului, timp de aproximativ trei ore dilema în care se găsește Regele. Senatorul a părut foarte interesat și a pus o mulțime de întrebări referitoare la întreaga problemă.

Am discutat până după orele 20”.²⁵

²³ Paul D. Quinlan, **Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România. 1938 - 1947**, Traducere de Gheorghe Onișoru, Centrul de Studii Românești, Fundația Culturală Română, Iași, 1995, p. 139

²⁴ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 113

²⁵ *Ibidem*, p. 239

Luni dimineață, senatorul Pepper și generalul Schuyler s-au întors în București și au luat masa cu Burton Yost Berry – reprezentantul politic al SUA în România – și Constantin Vișoianu „care a fost ministru de Externe sub Rădescu, a fost de față la Palat, la întvederea dintre Vâșinski și Rege și era în măsură mai mult decât oricare altul din România să cunoască detalii precise despre modul în care a fost instalat regimul Groza. El i-a făcut senatorului o relatare foarte reală și cinstită a tot ceea ce s-a întâmplat.

Senatorul Pepper mi-a spus mai târziu că a fost foarte impresionat atât de dl.Rădulescu, cât și de dl.Vișoianu. El i-a apreciat drept doi dintre cei mai marcanți oameni publici din România.”²⁶

În noiembrie 1945, Mark Etheridge – trimis special al Secretariatului de Stat al S.U.A. în România și Bulgaria – a vizitat orașele Brașov și Sibiu, iar la întoarcere Valea Oltului. În București s-a întâlnit, marți seara, 27 noiembrie 1945, acasă la generalul Schuyler cu foștii și actualul președinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului: Ion Șerban Christu (31 octombrie – 20 noiembrie 1944), Savel Rădulescu (20 noiembrie 1944 – 11 aprilie 1945) și Mihail Ghelmegeanu: „Fiecare m-a informat în particular că ar prefera să discute cu dl. Etheridge între patru ochi și nu în prezența celorlalți, așa că, după cină, am aranjat ca fiecare să dispună de cam o jumătate de oră de discuție între patru ochi cu dl. Etheridge”.²⁷

Încercările comuniștilor și ale altor persoane din guvern de a trece asupra Regelui răspunderea pentru „nenorocirile din plan economic ale României”²⁸, i-au determinat pe Savel Rădulescu și Johnny (Mircea) Ioannițiu să discute separat și să prezinte situația, la 7 decembrie 1945, cerând un sfat competent de la C.V.R.Schuyler și Burton Yost Berry: „Ei aveau mare nevoie de sfatul nostru. Le-am putut spune doar că guvernul nostru este acum angajat în studierea raportului dlui Etheridge și că sperăm că statu quo-ul se va putea

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem, p. 256

²⁸ Ibidem, p. 261

*menține cel puțin până va apărea o ocazie ca noi să acționăm pe baza aceluia raport. Am mai fost informați că membrii Casei Regale primesc în continuare vești despre plănuirea unor atentate la viața Regelui. Ei intenționează să-l țină la reședința sa de la Sinaia, cât mai mult timp posibil, până la clarificarea situației”.*²⁹

Chemat de Departamentul de Stat la Washington D. C. (18 ianuarie - 20 februarie 1946), generalul Schuyler (aflat în România, în misiune între 25 noiembrie 1944 – 11 iunie 1947) – a avut întâlnire cu un număr considerabil de persoane „*pentru a duce cu mine în Statele Unite impresii de ultim moment ale diverselor persoane, în legătură cu actuala situație din România.*”³⁰

Printre alții, a discutat cu industriașul Max Auschnitt, Stoicescu – viceguvernator al Băncii Naționale, Savel Rădulescu, Mihail Ghelmegeanu, Simion Oeriu – comisar general al guvernului Groza pentru legătura cu Comisia Aliată de Control și Constantin Vișoianu. Dintre toți cei cu care a discutat „*Oeriu nu mi-a spus aproape nimic în afară de părerea sa că reacționarii și „fasciștii”, nu au fost încă puși să plătească pentru tot răul pe care l-au făcut țării în timpul războiului. El spune că va face tot ce îi stă în putință pentru a se asigura că, pe viitor, aceștia vor suporta consecințele răspunderii ce le revine pentru halul în care au adus țara și că, de acum încolo, nu vor mai avea puterea să exploateze din nou oamenii simpli*”.³¹

Într-o discuție dintre Richard Franasovici și Grigore Gafencu, din 20 martie 1946, primul afirmă că „*ar fi o mică destindere între opoziție și guvern la noi*”.³²

²⁹ *Ibidem*, p. 261 - 262; Burton Y. Berry, **Romanian Diaries. 1944 - 1947**, Edited by Cornelia Bodea, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 2000, p. 34 - 35, 55, 103, 120

³⁰ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 288

³¹ *Ibidem*, p. 289

³² Raoul Bossy, **Jurnal (2 noiembrie 1940 - 9 iulie 1946)**, Prefață de Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române, Ediție îngrijită de Ion Mamina, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 312

Franasovici primise vizitele lui Constantin Vișoianu și Savel Rădulescu, existând posibilitatea „să se încredințeze legații acestora”.³³

Erau simple speranțe ale celor care credeau, încă, în democrație și valorile ei.

Perioada anilor 1945-1947 prefăta „nemijlocit era stalinistă”³⁴, iar regele Mihai, reprezenta ultimul obstacol în calea sovieticilor de a comuniza România.

În toamna anului 1947, odată cu crearea Cominformului, Stalin a hotărât să impună tuturor țărilor din U.R.S.S. modelul sovietic: „În cadrul noii faze de consolidare a controlului sovietic asupra Europei de Est, monarhia din România trebuia eliminată pentru a suprima astfel ultima piedică în calea sovietizării acestei țări”.³⁵

În ședințele din 28 și 29 decembrie 1947 ale Biroului Politic al C.C.al P.C.R. a fost discutat și s-a definitivat Planul de măsuri privind abolirea monarhiei și proclamarea republicii.³⁶

În Raportul Legației britanice din București din 8 ianuarie 1948 se subliniază că „Toate faptele care se află în posesia mea arată clar că nici chiar luni după amiază, 29 decembrie (1947), Regele nu bănuia nici un fel de criză apropiată. Aceasta este dovedită de faptul că secretarului său particular, Mircea Ioanițiu, i se dăduse liber să mergă la Severin ca să se căsătorească. Primul zvon al neliniștii a fost primirea de către Regele Mihai la Sinaia a unui telefon de la Dr.Groza care vorbea de la domiciliul său de la Deva unde se afla în concediu, rugând pe Rege să vină la București în dimineața următoare „pentru afaceri familiare foarte importante de natură gravă”. Regele a fost rugat să aducă cu el pe Regină ca afacerea să poată fi discutată”.³⁷

³³ *Ibidem*

³⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, **Istoria Românilor în secolul XX (1918 - 1948)**, Editura Paideia, București, 1999, p. 511

³⁵ **Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947...**, p. 10

³⁶ *Ibidem*, doc. nr. 33, p.187 - 189

³⁷ Great Britain, Public Record Office, Foreign Office, fond 371, dosar nr. 42427, f. 1

În seara aceleiași zile, Mircea Ioannițiu și Dimitrie Negel – mareșalul Curții Regale, s-au dus la Savel Rădulescu, ultimul dintre sfătuitoarii Regelui care nu aparținea Curții Regale și care se mai afla în libertate. Mareșalul Curții era de părere că Groza venea cu răspunsul guvernului relativ la dorința Regelui de a se căsători cu principesa Ana de Bourbon - Parma. Savel Rădulescu a fost sigur că era vorba de ceva mai serios, fiindcă aflase că majoritatea unităților militare din Capitală fuseseră consemnate în cazărmi, ceea ce indica că autoritățile se așteptau la tulburări.

A doua zi, regele Mihai și Regina – Mamă Elena primeau în audiență, începând cu ora 11,15, la Palatul din Șoseaua Kiseleff, pe șeful guvernului, dr. Petru Groza și pe liderul P.C.R., Gheorghe Gheorghiu - Dej.

Surprins de rapiditatea și perfidia măsurilor luate de guvernul Groza (redactarea înainte a „*actului de abdicare*”, schimbarea gărzii regale, dublarea posturilor de sentinelă, întreruperea legăturilor telefonice, amenințarea cu recurgerea la măsuri compromițătoare și chiar cu producerea unei „*băi de sânge*”, regele Mihai a fost practic silit să semneze acest document.³⁸

În cele din urmă, regele Mihai a fost tratat cu anumită curtoazie: trenul său regal a fost trimis de la București la Sinaia și i s-a permis să plece din propria sa gară regală pe peronul căreia a fost așternut obișnuitul covor roșu.³⁹

La 3 ianuarie 1948, Regele pleca în exil, având permisiunea comuniștilor ca să ia cu el principalii membri ai anturajului. Singura excepție: Savel Rădulescu „*considerat o persoană prea politică ca să i se permită să plece*”.⁴⁰

Pentru Savel Rădulescu începea cea mai grea perioadă din viața sa. La sfârșitul lunii martie – începutul lunii aprilie 1948, a fost arestat: „*Arestarea sa a stârnit stupeoare în Capitală: militase pentru raporturi de bună vecinătate diplomatică cu URSS, colaborase –*

³⁸ Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947..., p. 23

³⁹ Great Britain, Public Record Office, Foreign Office, fond 371, dosar nr. 42427, f. 4

⁴⁰ *Ibidem*, f. 3

tânăr fiind – cu Titulescu și Litvinov, acceptase să fie președintele comisiei de livrări în cadrul armistițiului româno-sovietic – unde fusese înlocuit de Mihail Ghelmegeanu, care s-a oferit să dea mai mult, să dea totul, să pună țara la mezat, numai ca să mai ajungă el încă o dată ministru... Arestarea lui a stârnit o senzație enormă, fiindcă se puneau pe tapet din nou cifrele armistițiului și independența țării”.⁴¹

Aceeași opinie este exprimată și de buzoianul Teodor Duțu, coleg de celulă cu Savel Rădulescu în arestul Ministerului de Interne: „Dacă îl lăsaseră puțin mai la urmă și dacă îl tratau cu oarecare condescendență, poate că o făceau tocmai fiindcă în calitatea sa de fost colaborator apropiat al lui Titulescu, îl cunoscuse personal atât pe Litvinov și pe Molotov, ca și pe colaboratorii acestora ce preluaseră externele U.R.S.S. după Litvinov”.⁴²

Buzoianul Duțu fusese mutat cu Savel Rădulescu, în ceea ce deținuții, numeau în argoul lor, „garsonieră”.

Din culoarul principal, venind dinspre intrare pe partea stângă, una din uși dădea „într-un fel de gănguleț de un metru lățime și 1,5 metri lungime. În stânga, într-un spațiu de aceeași mărime cu găngulețul, avea jos pe podea turnate din ciment tălpile unui W.C. turcesc, iar sus cam la vreo 2,20 metri suspendată de o țeavă, stropitoarea unui duș”.⁴³

Celula pe care cei doi au împărțit-o avea 3x3 metri: „Încăperea avea două paturi turnate în ciment, ca și cele din cealaltă celulă și erau acoperite cu același linoleum maron. Numai că aici paturile nu mai erau suprapuse, ci așezate în unghi drept pe două laturi, ambele fiind, dacă se poate spune așa, la parter”.⁴⁴

Savel Rădulescu i-a cedat patul pe care erau așezate ambele saltele, spre surprinderea lui Duțu: „Cu un gest blînd, dar ferm, de

⁴¹ Petre Pandrea, **Reeducarea de la Aiud**, Ediție îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, Editura Vremea, București, 2000, p. 362

⁴² Teodor Duțu, **După 50 de ani. Amintiri despre cei care nu mai sunt**, vol. I, Editura Alpha MDN, Buzău, 1999, p. 108

⁴³ *Ibidem*, p. 105

⁴⁴ *Ibidem*

mână pusă pe umărul meu, m-a oprit să o fac și mi-a spus că el, fiind suferind de o boală a coloanei vertebrale, este obligat să doarmă pe un așternut cât mai tare (dur), deci că va dormi în continuare direct pe linoleumul ce acoperea cimentul patului, peste care întinsese doar pătura cu care ar fi trebuit să se învelească, dar renunțase, folosind pentru aceasta raglanul de croială englezească pe care-l avea”.⁴⁵

Savel Rădulescu a rămas în amintirea național - țărănistului Teodor Duțu ca „un om înalt pe care, în afara bolii la coloana vertebrală (despre care am pomenit) îl supărau și niște necazuri gastrice și hepatice. Trăise ca diplomat (dacă am înțeles eu bine) aproape toată viața de unul singur, iar la data arestării, cel care-i purta de grijă era un valei pe care-l avea de multă vreme și care-i era foarte devotat...”

Dincolo de necazurile pe care i le dădea sănătatea șubredă, Savel Rădulescu era unul dintre cei mai raționali oameni pe care i-am întâlnit eu prin pușcării. Aparent posac, scorțos, discret până la indiferență față de succesele sau dezamăgirile activităților sale din trecut, era – cum spun – un foarte cumsecade părtaș de suferință, care rămânea tot timpul politicos și tăcut, dar devenea, când îi câștigai încrederea, foarte comunicativ. Și, Doamne, cât de multe lucruri știa!”⁴⁶

Deși aflați în închisori, membrii guvernului Antonescu, ai guvernelor liberale sau țărăniste, fruntașii Mișcării Legionare, marii intelectuali independenți „absolut toți, s-au dovedit nu doar insuficient informați, ci și naivi în aprecierea evoluției evenimentelor ce au venit pe capul lumii și al nostru. Aproape toți manifestau un optimism naiv, poate tentant și necesar la începutul acela de dezastru, dar nejustificat prin cele ce aveau să se întâmple”.⁴⁷

Savel Rădulescu a fost singurul om care, atunci, în aprilie 1948 i-a vorbit colegului de celulă despre situația din lume la acea oră, despre mentalitatea anglo-saxonă „când era vorba de ei înșiși sau despre alții, indiferent că acești „alții” le erau aliați sau dușmani. El

⁴⁵ *Ibidem*

⁴⁶ *Ibidem*, p. 108 - 109

⁴⁷ *Ibidem*, p. 109

*era convins și m-a convins atunci și pe mine, nu doar că englezii și mai cu seamă americanii nu vor accepta să facă nimic, nu vor mișca nici un deget, cum zicea el, pentru salvarea Europei de est de sub comunism, dar (fără a avea dovezi) el intuia că dintr-o exagerată teamă de germani, ei o dăduseră cu bună știință pe mâna lui Stalin. El îi condamna pe anglo-americani și fiindcă nu avuseseră onestitatea de a spune cât de cât care era situația, pentru ca fiecare dintre țările cotropite să se poată adapta și descurca fără ajutorul lor (măcar ușurându-și supunerea). El pretindea că singurul lucru bun rezultat din capitularizarea anglo-americană în fața rușilor era că le lăsaseră acestora, din harta lumii, hălci mai mari decât puteau ei – cu toată lăcomia lor – să digere, fără a se înăbuși”.*⁴⁸

Fără să fie vinovat, Savel Rădulescu a fost amestecat în activitatea subversivă a inginerului Ioan Bujoiu. Acesta, în martie 1946, întemeiase o asociațiune cu numele „GELU”, semnificând „Grupul exploatărei laboratoarelor unite”, la care au aderat ing. D.Gheorghiu, ing.Balș, ing.Traian Nițescu, Horia Măcelaru și G. Manu.

Generalul Nicolae Rădescu – considerat ca șeful lor spiritual – a fost înștiințat de ing. Gheorghiu și ing. Ioan Bujoiu despre existența acestui comitet.

În declarația dată la Securitate, la 7 mai 1948, ing. Ioan Bujoiu recunoștea că prin luna martie 1947, împreună cu ing.D.Gheorghiu l-a vizitat pe Savel Rădulescu la locuința sa și „cu acest prilej l-am pus în curent pe dl. S. Rădulescu asupra existenței comitetului nostru și organizațiilor subversive din subordine, solicitându-l să accepte intrarea sa în rândurile comitetului nostru ca fiind singurul și cel mai bun specialist în probleme externe pe care îl are în prezent țara noastră. Dl. Savel Rădulescu a refuzat categoric să dea curs cererii noastre.

⁴⁸ *Ibidem*

*Cu aceeași ocazie dl. Savel Rădulescu și-a exprimat pesimismul cu privire la reușita acțiunilor plănuite de noi de a răsturna prin forță actualul regim”.*⁴⁹

La 24 mai 1948, ing. Ioan Bujoiu și-a schimbat declarația. Recunoștea că în luna martie 1947 i-a făcut o vizită lui Savel Rădulescu, la locuința sa din Aleea Zoe. Era însoțit de inginerul D. Gheorghiu și inginerul Traian Nițescu.

După un schimb de idei asupra unor generalități, ing. Ioan Bujoiu a rămas singur cu Savel Rădulescu încercând să vadă care este atitudinea sa față de actualul regim:

„Dl. Savel Rădulescu mi-a răspuns că n-a avut niciodată contingente cu interese sau preocupări interne politice, profitând de prilej spre a face o profesie de credință cu privire la politica lui N. Titulescu, despre care spunea că dacă ar fi fost urmată, ar fi fost bine băcătoare pentru țară.

*Mi-am dat seama că Dl. Savel Rădulescu nu este persoana căreia i s-ar putea desvălui existența comitetului nostru și cu atât mai puțin, nu este persoana care ar putea intra în rândurile noastre. În consecință nu mi-am putut permite, de a face nici un fel de încercare spre a-l recruta în vederea scopului urmărit de noi”.*⁵⁰

Savel Rădulescu a fost obligat să dea și el două declarații la 19 și 24 mai 1948.

În finalul Referatului întocmit în ziua de 24 mai 1948 de Samoil Antoniu – comisar șef în Direcția Generală a Siguranței Statului – Brigada Mobilă – Biroul Cercetări, se propunea „ca numitul Savel Rădulescu să fie pus în libertate, neexistând împotriva sa nici un indiciu de culpabilitate în legătură cu vreuna din organizațiile subversive descoperite până în prezent”.⁵¹

Cu toate că nevinovăția lui era evidentă, Savel Rădulescu nu numai că nu a fost eliberat, dar a fost mutat la Malmaison, unde l-a întâlnit pe Petre Pandrea, arestat la câteva zile după fostul diplomat.

⁴⁹ Arhiva Ministerului Justiției, Direcția Instanțelor Militare, fond Penal, dosar nr.14900, vol.23, f. 167

⁵⁰ *Ibidem*, f. 244

⁵¹ *Ibidem*, f. 345

Pe numele său adevărat, Petre Marcu, scriitorul, juristul, sociologul, filosoful, memorialistul, criticul de artă, traducătorul și istoricul Petre Pandrea, prieten din tinerețe cu Lucrețiu Pătrășcanu, s-a căsătorit cu sora acestuia, Eliza Pătrășcanu „femeie ageră, deosebită, cu aceleași convingeri ca și soțul ei”.⁵²

Savel Rădulescu a urmat același „traseu penitenciar” ca și Petre Pandrea. A stat la Malmaison până în iulie 1948, când cei doi s-au regăsit la penitenciarul Craiova „stațiune – terminus pentru deținuți neprocesabili”⁵³. Au urmat Aiud și Ocnele Mari.⁵⁴

Regimul de detenție l-a suportat cu mare greutate: „Suferința densă și pâcloasă a lui Savel Rădulescu mă îndurerează. Cum s-ar putea alina? N-are spirit sportiv care ajută să duci la tăvăleala pușcăriilor. Nu este filosof. Nu este creștin, ca să îndure cu resemnare. E un diplomat, crescut în străinătate la școala lui N. Titulescu, prieten cu Litvinov, un salonard, un democrat vechi de școală formalistă sănătoasă. Are maniere pline de amenitate, care ajută la izgonirea grosolăniilor interne de lagăr...”

Savel Rădulescu are maniere occidentale și toți ochii sunt ațintiți spre el. Citez dictonul: *amitie sans intimité*. Savel are zeci de amici din straturi diverse, dar vrea să rămână, politicește, solitar, neangajat și senin”.⁵⁵

Impresionat de „suferința lui concentrată și demnă”⁵⁶, Petre Pandrea s-a decis să-l aducă la „viața sobornicească, la comunitatea suferințelor celor 1200 de frați”.⁵⁷

Fire circumspectă și discretă, Savel Rădulescu „se plictisea cumplit. Ca să-l vindec de astenie penitenciară, după un an i-am făcut elogiul și i-am prezentat pe prietenul meu Dr. Petre Țuțea, fost atașat comercial la Berlin, negociator diplomatic de prim rang la Moscova,

⁵² Virgil Carianopol, **Scriitori care au devenit amintiri**, vol.II, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982, p. 45

⁵³ Petre Pandrea, *op. cit.*, p. 362

⁵⁴ *Ibidem*, p. 353

⁵⁵ *Ibidem*, p. 355 - 356

⁵⁶ *Ibidem*, p. 354

⁵⁷ *Ibidem*, p. 356

*lângă Gafencu în 1940, negociator la Budapesta, filosof îndărătnic rumân, care a avut curajul să spună nemților hitleriști invadatori sub Antonescu, ca să-și pună cizmele pe masă, dacă vin cu ultimatum economic în plină alianță militară și – dragă Doamne – diplomatică”.*⁵⁸

În detenție, Petre Țuțea s-a dovedit a fi „un catalizator de pușcărie prin oralitate imbatabilă pe plan elevat, printr-o infernală euforie intelectuală, printr-un talent nemaipomenit de conferențiar, gen muzică de cameră, printr-un răs matinal molipsitor, prin cunoștințele enciclopedice unice generației noastre.”⁵⁹

Chiar dacă la început Savel Rădulescu s-a arătat „sceptic și distant”⁶⁰, Petre Țuțea „îl prinde între faclele orbitoare ale enciclopedismului, îl uluiește cu tematica de drept internațional a lui Carol Schmitt.”⁶¹

După câteva ședințe tuțiste, Savel Rădulescu – scria Petre Pandrea „îmi declară, la plimbare, că „generația noastră este o generație de veleitari”. Făcea aluzie și la diatribele mele sub formă de mici conferințe împotriva lui N. Titulescu. Îl indignase „paradoxul” meu, că cel mai mare ministru de externe al României n-a fost nici Take Ionescu, nici N. Titulescu, nici Ana Pauker, ci Emanoil Porumbaru – acel titular neuitat al departamentului – care a reușit să „helvetizeze” România între 1914-1916, adică doi ani prețioși neutrali, într-o vâltoare mondială, fiindcă țara noastră mică nu are căutare în marile vâltoiri mondiale.”⁶²

Ceea ce-l enerva pe Pandrea la Savel Rădulescu era „refugiul în boală pe care-l practică, acel „culcuș” în reumatisme de șira spinării și ingurgitarea nesăbuită de medicamente...”

Refugiul în boală trezește compasiunea temnicerilor și a codeținuților”.⁶³

⁵⁸ Ibidem, f. 354

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Ibidem, p. 356

⁶¹ Ibidem

⁶² Ibidem, p. 357

⁶³ Ibidem, p. 356

În închisoarea de la Ocnele Mari, „culcușul în boală” al lui Savel Rădulescu nu a durat mult, fiind scos din infirmeria cu tuberculoși și băgat la beci. Odată cu încarcerarea sa au încetat colocviile efemere și prelegerile tuțiste din cele două ore de plimbare, zilnic. Absolut nevinovat „omul arhi-prudent și bolnav a căzut victima unei provocațiuni grosolane. În jurul lui se învârtea o lepră penitenciară, un anume Mihail Strugaru, fost polițist legionar, hoț de cai, condamnat. Escroc, mai mult element de drept comun decât legionar în penitență. Era „codoș” de Securitate, adică informator, nădăjduind să scape prin delațiuni împotriva fraților de pușcărie”.⁶⁴ Cu ajutorul Direcției, Mihail Strugaru a introdus, clandestin, un pachet cu medicamente pentru Savel Rădulescu și „din acest fapt minor, codoșul a construit un complot”.⁶⁵

I-a adus lui Savel Rădulescu și un teanc de hârtie albă, rugându-l să-i dea lecții de limba franceză. Savel a refuzat politicos „nesimțind vocația profesoratului”⁶⁶. Strugaru s-a adresat prințului Șerban Ghyka, secretar al lui Maniu, să-i scrie, în franceză, „săgeata neagră” (la fleche noire). S-a prezentat Direcției cu un complot „fabricat în scăfârlia lui”⁶⁷ și cu o filă de hârtie a organizației „Săgeata neagră”. Pe teancul de hârtie albă, Savel Rădulescu ar fi scris un memoriu către ONU și a rugat pe Radu Budișteanu (fost ministru legionar) să i-l traducă în franțuzește.

La acest „complot” s-au raliat și național - țărăniștii prin Șerban Ghyka. Organizația de front unic a lagărului se numea „Săgeata neagră”.⁶⁸

În această situație a fost anunțată imediat Securitatea din Râmnicu Vâlcea și cea din București, deplasându-se la Ocnele Mari „anchetatori iscusiți”⁶⁹. Au intrat la beci toți „complotiștii”, inclusiv

⁶⁴ Ibidem, p. 358

⁶⁵ Ibidem

⁶⁶ Ibidem

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ Ibidem, p. 358 - 359

⁶⁹ Ibidem, p. 359

Mihail Strugaru și a început ancheta. Petre Pandrea a fost și el băgat la beci pentru ireverențiozitate față de comisia lunară de inspecție.

Prințul Șerban Ghyka, aflat în celula de vis-à-vis de Savel Rădulescu, a reușit să-i comunice că el a cerut sfatul avocatului Pandrea și îl îndemna să facă și el același lucru.

Situația era foarte gravă, întrucât îi aștepta o condamnare de 20 de ani muncă silnică.

„În parfûmurile closetului comun de la Ocnele Mari”⁷⁰, Savel Rădulescu i-a comunicat lui Petre Pandrea toate cele șase capete de acuzare puse în seama lui la anchetă:

1. că a primit un teanc de hârtie albă de la Strugaru
2. că a confecționat un memoriu pentru O.N.U.
3. că a dat acest memoriu lui Radu Budișteanu să-l traducă în franceză
4. că aparține organizației subversive „Săgeata neagră” împreună cu alții
5. să spună imediat care sunt conducătorii și membrii din lagăr și de-afară ai acestei organizații
6. că a primit un pachet clandestin de medicamente și că cei care l-au trimis vor fi arestați, fiindcă prin ei trebuia să ajungă memoriul la O.N.U.⁷¹

Dintre aceste acuzații, două erau fapte reale: primise un pachet de medicamente, în mod bizar și clandestin și un teanc de hârtie albă pe care-l utilizase „ca hîrtie de closet”.⁷²

„Năucit de acest eșafodaj”⁷³, Savel Rădulescu a ezitat să iasă la raport – cum îl învățase Pandrea – pentru „un supliment de interogatoriu”⁷⁴. Numai la gândul „să dea ochii cu acele brute de la anchetă, preferă să-i mucezească reumatismele și mai acute în beciurile umede”.⁷⁵

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ *Ibidem*, p. 359 - 360

⁷² *Ibidem*, p. 360

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ *Ibidem*

În cursul unei plimbări zilnice în cerc, de o oră, într-o dimineață mohorâtă de noiembrie, când cei de la beci evocau Parisul, Berlinul și Londra în acel anotimp, Pandrea l-a convins pe Savel Rădulescu să iasă la raport și „*să proclame cu orgoliu: este imposibil ca eu, doctor în drept de la Paris, colaboratorul lui Titulescu, trăit 20 de ani la Liga Națiunilor, prieten cu Litinov, cu care vorbeam numai franțuzește și englezește, să am nevoie să-mi traducă memoriul un legionar, care știe într-adevăr franțuzește, dar fără virtuozitate*”.⁷⁶

Savel Rădulescu a ieșit la raport și a reușit să scape de toate gravele acuzații ce i se aduceau. Necazurile sale nu s-au oprit aici.

În timpul detenției sale, un anume C. Zahirnic, fiind anchetat de organele Securității la 3 ianuarie 1950 a declarat că Savel Rădulescu „*a dat, în anul 1944 - 1945, când ocupa funcția de președinte al Comisiei de Aplicare a Armistițiului, informații lui Frank Stevens, ziarist și spion american, referitoare la livrările către U.R.S.S.*”⁷⁷ La rândul său „*F. Stevens afirmă că-l vizita pe Savel Rădulescu pentru a afla punctul de vedere al acestuia asupra situației politice internaționale, deoarece Savel Rădulescu era foarte priceput în a face expuneri politice; recunoaște însă că a primit dela acesta și informații economice (privind mai ales domeniul petrolifer)*”.⁷⁸

Ziaristul american mai declarase despre Savel Rădulescu că era adorat de doamna Gunther Louise, soția fostului ministru al S.U.A. la București, Gunther Mott (decedat în 1941) și că era foarte bun prieten cu Martha Bibescu și „*adesea lua cu ea masa la castelul dela Mogoșoaia, unde locuia aceasta din urmă*”.⁷⁹

Doamna Gunther Louise venise în România și cu scopul de a se revedea cu Savel Rădulescu „*de care o lega o veche prietenie și pe care îl adora. Ea a trebuit să părăsească țara îndată ce venise (în*

⁷⁶ *Ibidem*, p. 361

⁷⁷ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare se va cita: A.C.N.S.A.S.), dosar personal Savel Rădulescu, f. 11

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ *Ibidem*

1945), din cauza lui *Burton Berry* care era foarte invidios pe relațiile ei de aci și de la Washington”.⁸⁰

Ea dispunea, la Washington, de o frumoasă avere și de locuință, care era punctul de întâlnire a numeroși români, printre care George Boncescu, Carol Davila, Mihail Lahovary și alți conducători ai „emigrației albe românești”.⁸¹

Propunerea Notei informative din 24 iunie 1950 era de „a se stabili unde se află și în ce situație se găsește numitul Savel Rădulescu, pentru a se putea trece apoi la latura practică a chestiunii, metoda cooptării lui și tehnica trimiterii lui, acoperită, în străinătate”.⁸²

Fără a fi judecat sau condamnat, Savel Rădulescu a fost „reținut administrativ” între anii 1948 - 1950.⁸³

După ieșirea din închisoare, Savel Rădulescu a dus o viață stearsă, plină de griji materiale, o existență anonimă, lipsită de orice speranță, fiind urmărit permanent de organele Securității.

Din 1956, viața și activitatea lui Titulescu au început să fie studiate în institutele de istorie din România.⁸⁴

Sănătatea șubredă a lui Savel Rădulescu l-a obligat ca în anul 1959 să se interneze în Spitalul Panduri pentru operație de prostată. Sursa „Miron” informa Securitatea, la 24 aprilie 1959, că se întâlnește cu Savel, o săptămână mai înainte, când acesta ieșise din spital „pentru că mama lui, care locuiește în aceeași casă, în str. Caragiale, este foarte rău bolnavă după gripă. El va trebui să se reinterneze pentru operație.”⁸⁵ Savel îi ceruse „Sursei” să „nu se supere că nu vrea să îl vadă, aude atât de multe lucruri în legătură cu oamenii care

⁸⁰ *Ibidem*, f. 11 - 12

⁸¹ *Ibidem*, f. 12

⁸² *Ibidem*, f. 12 - 13

⁸³ Arhivele C.C. al P.C.R., dosar personal Savel Rădulescu, f. 1

⁸⁴ Walter Meredith Bacon Jr., **Nicolae Titulescu și Politica externă a României. 1933 - 1934**, Traducere de Cosmin Angheloni, Cuvânt înainte de Valeriu Florin Dobrinescu și Kurt Treptow, Institutul European, Iași, 1999, p. 294

⁸⁵ A.C.N.S.A.S., dosar personal Savel Rădulescu, f. 4

*vorbesc prea mult sau se întâlnesc, încât este foarte periculos să nu teții reformat”.*⁸⁶

Din 5 septembrie 1959, Savel Rădulescu a început demersurile pentru stabilirea drepturilor sale la pensie.⁸⁷

Acest lucru l-a obligat la o și mai mare prudență în relațiile cu absolut toți cunoscuții săi.

Sursa „Florescu Gh.” (care era femeie!) informa Securitatea la 22 septembrie 1959, pe baza spuselor fratelui ei, despre prudența exagerată a lui Savel Rădulescu. Acesta îl vizitase la 14 septembrie 1959, pe fratele „Sursei” și l-a rugat să-i comunice surorii sale *„că nu trebuia să se supere dacă până în prezent nu i-a dat nici un telefon, dar socotește că pentru moment este mult mai prudent, pentru amândoi, să nu se vadă rămânând ca mai târziu, atunci când „iureșul” din zilele acestea se va potoli să se poată întâlni fără riscuri. Sursa și-a întrebat fratele ce mai spune Savel Rădulescu și fratele ei i-a răspuns că nu știe ce are Savel de este atât de „fricos”, dar nu a vrut să vorbească nimic de politică, deși eram singuri în odaie, nici despre racheta cosmică din lună, pretinzând că era „mai bine așa”.*

*Savel s-a mulțumit să vorbească despre sănătatea lui și a fratelui sursei și acesta a comentat vizita lui Savel, socotindu-i atitudinea „prea exagerată” și în același cas „ciudată” pentru raporturile care există între ei”.*⁸⁸

În Nota informativă întocmită de lt. major Dumitru Vasile, la 31 octombrie 1959, se arată de la început că *„În ziua de 29 octombrie, pe la ora 11, sursa („Miron”) a fost la Savel Rădulescu, fost membru în C.C.P.N.L. Când a văzut pe sursă, susnumitul s-a încruntat ca pentru o vizită neplăcută, cu un gest de mirare și de reproș. Sursa i-a spus că neîntâlnindu-l de mult a vrut să știe ce mai face și că se bucură că îl vede mai bine. A spus că merge destul de greu și se ocupă de pensie, căci până acum nu avea dreptul neavând o vechime de 25*

⁸⁶ *Ibidem*

⁸⁷ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita: A.M.A.E.), fond Savel Rădulescu, dosar R52 / 1928, f. 49

⁸⁸ A.C.N.S.A.S., dosar personal Savel Rădulescu, f. 7

ani, dar are 10 ani, ceea ce după noua lege e suficient. Dar se pune chestiunea că la foarte mulți s-a luat pensiile, în situația lui”.⁸⁹

În finalul Notei informative, ofițerul de Securitate sublinia: „Savel Rădulescu, fost membru în C.C. după arestarea grupului contrarevoluționar condus de Benteoiu A. Evită orice legături și discuții cu foști prieteni sau cunoscuți politici. Agentul nostru s-a dus pe la el fiind vecini. După cum rezultă din notă nu vrea nici măcar cu acesta să stea de vorbă”.⁹⁰

În anii '60, Jacques de Launay, în timpul anchetei sale asupra lui Titulescu, l-a întâlnit, de mai multe ori pe Savel Rădulescu: „În acea vreme nu era oportun să vorbești la București despre marele om și îmi amintesc de ezitățile lui Savel Rădulescu”.⁹¹

Obișnuit să nu-și exteriorizeze gândurile și să-și stăpânească trăirile, Savel Rădulescu nu a făcut nimănui cunoscută intenția de a obține o pensie care să-i asigure un sprijin material sigur pentru bătrânețea sa și sărăcia în care trăia. La 15 septembrie 1960, sursa „Miron” s-a întâlnit în Grădina Icoanei, cu D. Buzdugan, fost funcționar în Ministerul de Externe: „Acesta ca și altă dată se plângea că a cerut pensie și nu a căpătat nici un răspuns. El arăta că această situație este numai la noi, că în Ungaria sau în Polonia situația este diferită, acolo toată lumea are pensie și atmosfera nu este așa încordată. S-a apropiat Savel Rădulescu care trecea spre casă și când a auzit subiectul, a spus că el nu încearcă să ceară pensia și a trecut mai departe, precipitat”.⁹²

Starea sănătății lui Savel Rădulescu continua să se deterioreze. Sursa „Florescu Gh.” l-a întâlnit la fratele ei, în dimineața zilei de 18 august 1961, și i-a părut „mult schimbat, adică îmbătrânit și bolnav. A avut de asemenea impresia că și intelectul lui S. Rădulescu este în scădere.”⁹³

⁸⁹ *Ibidem*, f. 6

⁹⁰ *Ibidem*

⁹¹ Jacques de Launay, *op.cit.*, p. 147

⁹² A.C.N.S.A.S., dosar personal Savel Rădulescu, f. 5

⁹³ *Ibidem*, f. 9

În discuția care a avut loc, Savel Rădulescu a lăudat realizările regimului în domeniul construcțiilor, ca și parcurile noi „care s-au ivit în București pe neașteptate”.⁹⁴

„Tonul și solemnitatea”⁹⁵ cu care a adus laude regimului „au făcut-o pe sursă să creadă că Rădulescu S. ține aceste discursuri de câte ori iese în lume pentru ca, dacă din întâmplare s-ar raporta spusele lui, el să apară ca un admirator al regimului și deci să fie pus la adăpost de orice suspiciuni.”⁹⁶

Atitudinea circumspectă a lui Savel Rădulescu, „normală” în acei ani pentru un fost demnitar a dat roade și prin Decretul Consiliului de Stat nr.466 / 16 iulie 1965, cu începerea de la 1 iulie 1965,⁹⁷ i s-a aprobat pensia în valoare de 1200 lei lunar, ceea ce reprezenta cuantumul maxim al unei pensii obișnuite de bătrânețe. La acea dată, fostul diplomat împlinea 70 de ani.

În același an, Savel Rădulescu „omul de mare onestitate și probitate”⁹⁸, respectând dorința testamentară a lui Titulescu, a încredințat Ministerului Afacerilor Externe documente și fotografii ale marelui diplomat „considerând firesc că ele trebuie să-și aibă locul de păstrare acolo unde Nicolae Titulescu a patronat, ani de-a rândul, elaborarea politicii externe a României și a vegheat asupra intereselor țării”.⁹⁹

La împlinirea unui sfert de veac de la trecerea lui Titulescu în veșnicie, Savel Rădulescu a publicat un „Portret”¹⁰⁰ al celui ce i-a fost îndrumător, prieten, mentor și „Patron”. Tonul era reținut și prezentarea marelui dispărut era suficient de sintetică pentru a nu da prilej la interpretări deformate de către cenzura vremii.

⁹⁴ *Ibidem*

⁹⁵ *Ibidem*, f. 10

⁹⁶ *Ibidem*

⁹⁷ Arhivele C.C. al P.C.R., dosar personal Savel Rădulescu, f. 3

⁹⁸ N. Titulescu, **Politica externă a României (1937)**, Ediție îngrijită de: George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 30

⁹⁹ *Ibidem*, p. 31

¹⁰⁰ Savel Rădulescu, **Portret**, în **Secolul 20**, nr.3 / 1966, p. 115 - 118

Sursa „Stan Ion” s-a întâlnit cu Savel Rădulescu (13 iunie 1966) și a constatat că acesta *„despre serbările care au avut loc pentru Titulescu, este mulțumit că s-au recunoscut și acum marile merite ale bărbatului de stat român. Zvonul despre întoarcerea d-nei Titulescu, nu-l crede. Acum este mulțumit că i s-a făcut și lui o pensie”*.¹⁰¹

Din ce în ce mai suferind, Savel Rădulescu se apropia de sfârșitul vieții. Sursa „Alecui” l-a întâlnit, la 23 ianuarie 1966, pe Savel Rădulescu, Mihai Lăzeanu și Dumitru Alimănișteanu în casa Nadiei Duca: *„Savel Rădulescu pare mult îmbătrânit și suferind”*.¹⁰²

Peste trei ani, Savel Rădulescu publica un material cu mult mai consistent despre Titulescu.¹⁰³ Era ultimul său gest față de omul pe care l-a admirat și căruia i-a rămas fidel până la moarte.

Savel Rădulescu s-a stins din viață, la 27 august 1970, în București, fiind condus pe ultimul său drum de fratele său, medicul Nicolae (Nicușor) Rădulescu și de câțiva apropiați.

Omul și diplomatul care-și închinase viața și întreaga-i energie și cunoaștere țării și, implicit, semenilor săi, spre binele și prosperitatea României, a pășit pe tărâmul umbrelor discret și singur.

Chiar târzii fiind, rândurile noastre nu se doresc a fi decât o lumină menită să împrăștie nedreapta ceață ce i-a învăluit ultimii săi ani de viață, o dreaptă și binemeritată recunoștință a generației mele.

¹⁰¹ A.C.N.S.A.S., dosar personal Savel Rădulescu, f. 36

¹⁰² *Ibidem*, f. 39

¹⁰³ Savel Rădulescu, Nicolae Titulescu. 1882 - 1941 în **Diplomați iluștri**, vol. 1, Editura Politică, București, 1969, p. 371 - 435